

Statystyka dla potrzeb społecznego ubezpieczenia wypadkowego – propozycje zbierania i kontroli danych

Praca wykonana w ramach Programu Wieloletniego (b. SPR-1) pn. „Bezpieczeństwo i ochrona zdrowia człowieka w środowisku pracy” dofinansowanego przez Komitet Badań Naukowych

Obowiązujący w Polsce system ewidencji i sprawozdawczości o przyczynach i skutkach zagrożeń zawodowych obejmuje statystykę dotyczącą warunków pracy, wypadków przy pracy i chorób zawodowych. Badania statystyczne z zakresu warunków pracy i wypadków przy pracy prowadzi Główny Urząd Statystyczny (GUS), natomiast z zakresu chorób zawodowych – Instytut Medycyny Pracy (IMP) w Łodzi. Zakład Ubezpieczeń Społecznych (ZUS) prowadzi ponadto statystykę dotyczącą m.in. rent inwalidzkich i rodzinnych, wypadkowych tj. przyznawanych z tytułu wypadków przy pracy, w drodze do – i z pracy oraz chorób zawodowych, a także jednorazowych odszkodowań z tego zakresu.

Ustawa o systemie ubezpieczeń społecznych wprowadziła nowe, wyodrębnione ubezpieczenie społeczne z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych, zwane dalej ubezpieczeniem wypadkowym [1]. Zgodnie z tą ustawą stopa procentowa składek na ubezpieczenie wypadkowe jest zróżnicowana dla poszczególnych płatników składek i ustalana w zależności od poziomu zagrożeń zawodowych i skutków tych zagrożeń; wynosić ona może 0,40-8,12% podstawy wymiaru składek (art. 15, ust. 2, art. 22, ust. 1, pkt 4). Wymieniona ustawa weszła w życie z dniem 1 stycznia 1999 r. z wyjątkiem m.in. art. 22 dotyczącego zróżnicowania stopy procentowej składek. Zasady różnicowania stopy procentowej

składek na ubezpieczenie wypadkowe ma określić ustawa o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych.

W związku z przewidywanym wprowadzeniem zróżnicowanej składki na ubezpieczenie wypadkowe, ustalonej w zależności od poziomu zagrożeń zawodowych i ich skutków, konieczne jest, aby instytucja ubezpieczeniowa, jaką jest ZUS, dysponowała wiarygodnymi danymi otrzymywanymi od płatników składek.

Zgodnie z modelem zróżnicowanej składki na ubezpieczenie wypadkowe, opracowanym w CIOP [2, 3], dane o zagrożeniach zawodowych i skutkach tych zagrożeń, zbierane przez ZUS, byłyby niezbędne do obliczenia m.in.:

- kategorii ryzyka dla działalności (raz na trzy lata),
  - kategorii ryzyka dla płatników składek (rocznie),
  - jednostki taryfowej¹⁾ (rocznie),
- na podstawie których ustalana jest wysokość stopy procentowej składki.

Dla potrzeb ubezpieczenia wypadkowego przewiduje się, iż każdy płatnik składek będzie musiał wypełnić tzw. „Deklarację zagrożeń i ich skutków dla celów ustalenia składki na ubezpieczenie wypadkowe pracowników” zwaną dalej deklaracją, która umożliwi zebranie przez ZUS odpowiednich danych liczbowych dotyczących liczby ubezpieczonych, sumy podstaw wymiaru składek, wypadków przy pracy, chorób zawodowych oraz warunków pracy. Deklaracja taka mogłaby być wypełniana po zakończeniu każdego roku kalendarzowego i przekazywana przez płatników składek do odpowiednich oddziałów ZUS razem z deklaracją rozliczeniową i imiennymi raportami za styczeń²⁾. Deklaracja ta może być w znacznym stopniu dostosowana do nowych wzorów formularzy, wprowadzonych od 1 stycznia 1999 r., w ramach

wdrażania reformy ubezpieczeń społecznych, które płatnicy składek obowiązani są wypełnić w związku ze zgłoszeniem do ubezpieczenia społecznego oraz składaniem raportów, deklaracji i innych dokumentów dla ZUS [4].

W deklaracji – do wyliczenia kategorii ryzyka i jednostki taryfowej powinny być podane następujące informacje:

- liczba ubezpieczonych, w tym pracujących w warunkach zagrożenia, którą płatnicy składek powinni podawać według stanu w dniu 31.XII zgodnie z danymi zawartymi w sprawozdaniu – symbol Z-10 o warunkach pracy. Dane te umożliwiają obliczenie wskaźnika częstości pracujących w warunkach zagrożenia (przeliczonych na 1000 zatrudnionych) i są niezbędne dla ustalenia kategorii ryzyka.

- liczba ubezpieczonych pracowników stanowiąca średnią arytmetyczną stanów zatrudnienia z 12 miesięcy w przeliczeniu na pracowników pełnozatrudnionych. Podawanie przez płatników składek liczby pełnozatrudnionych ma na celu późniejsze obliczenie przez ZUS wskaźników częstości, w których uwzględniony byłby rzeczywisty czas narażenia ubezpieczonych.

¹⁾ Jednostka taryfowa Jt powinna być obliczana przez ZUS na podstawie następującego wzoru:

$$Jt = \frac{\text{Całkowite obciążenie funduszu ubezpieczenia wypadkowego ZUS}}{\text{Suma jednostek składek (placę \times kategorie ryzyka)}}$$

Znajdująca się w mianowniku tzw. suma jednostek składek stanowi sumę iloczynów podstaw wymiaru składek dla wszystkich płatników składek w Polsce w danym roku i kategorii ryzyka dla odpowiednich dla tych płatników rodzajów działalności. Jednostka taryfowa przemnożona przez 100 określa stopę procentową składki dla pierwszej kategorii ryzyka.

²⁾ Terminy przesyłania deklaracji rozliczeniowych, imiennych raportów miesięcznych oraz opłacania składek za dany miesiąc dla poszczególnych grup płatników składek (osoby fizyczne, jednostki budżetowe, jednostki gospodarki pozabudżetowej oraz pozostali płatnicy) określa art. 47 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych.

Z dniem 1 stycznia 2001 r. wchodzi w życie rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 5 czerwca 2000 r. w sprawie ustalenia wzoru statystycznej karty wypadku przy pracy oraz związanego z nią trybu postępowania (Dz.U. nr 51, poz. 612 z dnia 28 czerwca 2000 r.). Z treścią rozporządzenia można także zapoznać się na stronie internetowej CIOP pod adresem: <http://www.ciop.pl/wypadki>

- suma podstaw wymiaru składek³⁾ (wszystkich ubezpieczonych w całym roku) u płatnika składek w ciągu całego roku kalendarzowego, za który składana jest deklaracja. Stopy procentowe składek na ubezpieczenie wypadkowe, zgodnie z art. 20 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych, będą obliczane według podstawy wymiaru składek.

- liczba poszkodowanych w wypadkach przy pracy ogółem z uwzględnieniem liczby wypadków śmiertelnych i ciężkich. Informacje te powinny odpowiadać danym zawartym w rejestrze wypadków prowadzonych przez zakład zgodnie z art. 234, §3 Kodeksu pracy. Dane te umożliwiłyby obliczenie wskaźników częstości wypadków w celu ustalenia kategorii ryzyka.

- liczba chorób zawodowych, która powinna obejmować choroby zawodowe stwierdzone u płatnika składek oraz choroby zawodowe nabyte u płatnika składek. Taki podział umożliwi obliczanie kategorii ryzyka na poziomie działalności na podstawie stwierdzonych chorób zawodowych oraz kategorii ryzyka na poziomie poszczególnych płatników składek na podstawie chorób zawodowych nabytych u płatnika składek. Proponowane rozróżnienie chorób zawodowych nabytych przez ubezpieczonych w poprzednich miejscach pracy powinno wpłynąć na wyeliminowanie tych chorób przy ustalaniu kategorii ryzyka i stopy procentowej składki dla płatników składek. Dane dotyczące liczby chorób zawodowych stwierdzonych u płatnika składek powinny odpowiadać danym zawartym w rejestrze zachorowań na choroby zawodowe i podejrzeń o takie choroby, prowadzonych w zakładach pracy zgodnie z art. 235, §4 Kodeksu pracy.

Dla potrzeb ubezpieczenia wypadkowego, finansowanego przez zróżnicowane składki, niezbędne jest zgrupowanie działalności charakteryzujących się podobnym stopniem ryzyka zawodowego, które stanowiłyby tzw. „wspólnoty ryzyka”.

Przy ustalaniu wspólnot ryzyka będą brane pod uwagę:

- trendy rozwoju gospodarki narodowej uwzględniające dotychczasowe i przewidywane zmiany w strukturze zatrudnienia. Dotyczy to zwłaszcza dynamicznego rozwoju takich rodzajów działalności występujących w sektorze prywatnym, jak handel hurtowy i detaliczny oraz takich rodzajów usług, jak: np. hotelarstwo, gastronomia, pośrednictwo finansowe, obsługa nieruchomości, działalność związana z prowadzeniem interesów itp.,

- powiązanie zróżnicowanego poziomu ryzyka zawodowego z różnym stopniem szczególności klasyfikacji Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD), w związku z czym, w rodzajach działalności, gdzie praca związana jest z wysokim ryzykiem będzie celowe wykorzystanie klasyfikacji PKD na poziomie niższym w celu uwzględnienia zróżnicowania wysokiego ryzyka zawodowego. W rodzajach działalności, w których z kolei występuje stosunkowo niskie ryzyko, jak np. edukacja lub pośrednictwo finansowe nie będzie celowe uszczegóławianie klasyfikacji, w związku z czym należałoby wykorzystać klasyfikację PKD na poziomie pierwszym, tj. na poziomie sekcji,
- klasyfikacje zagraniczne stosowane w ubezpieczeniu wypadkowym wybranych państw Unii Europejskiej, w tym zwłaszcza Niemiec i Francji.

Uwzględniając te kryteria „wspólnoty ryzyka” mogą stanowić z jednej strony np.: górnictwo węgla kamiennego, obsługa i naprawy pojazdów mechanicznych oraz przeładunek i magazynowanie towarów, a z drugiej strony – pośrednictwo finansowe, jak również obsługa nieruchomości, wynajem i działalność związana z prowadzeniem interesów.

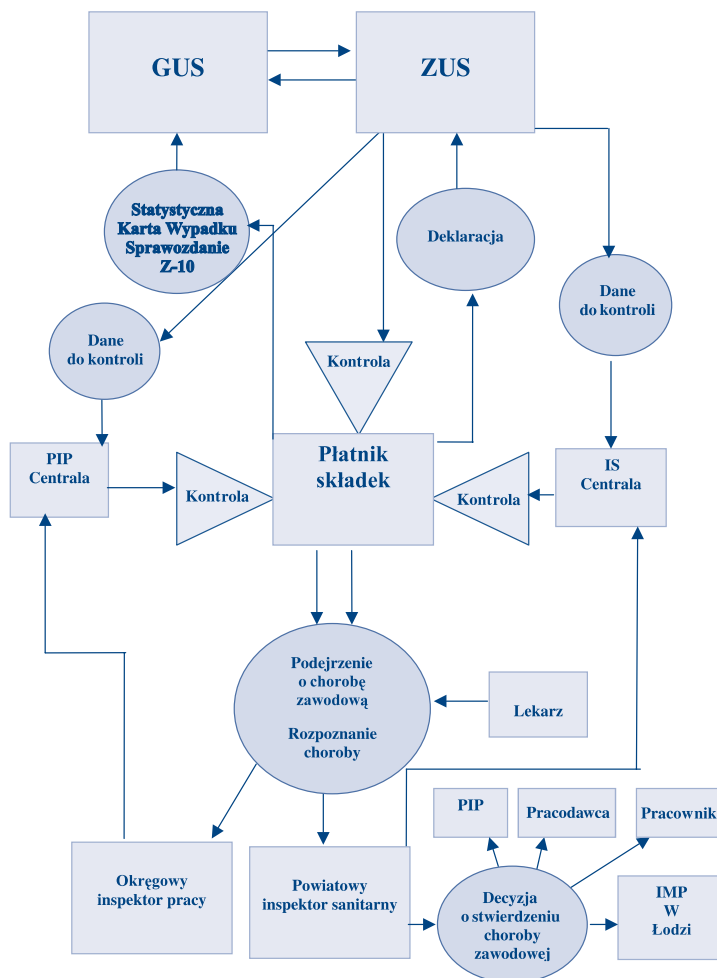
W pierwszych latach funkcjonowania społecznego ubezpieczenia wypadkowego dane o zagrożeniach zawodowych i ich skutkach mogłyby być zbierane przez ZUS równoległe z dotychczasowym systemem sprawozdawczości statystycznej GUS z zakresu wypadków przy pracy i warunków pracy oraz IMP w Łodzi z zakresu chorób zawodowych. Z uwagi na zawarcie w projekcie ustawy o ubezpieczeniu wypadkowym odpowiednich zapisów mówiących o karnym podwyższeniu składki dla tych płatników, którzy przekazażą m.in. nieprawdziwe dane powodujące zaniżenie stopy procentowej składek, wskazane byłoby wdrożenie przez ZUS odpowiedniego systemu kontroli danych statystycznych. Proponowany schemat systemu sprawozdawczości oraz kontroli danych statystycznych o przyczynach i skutkach zagrożeń zawodowych w Polsce przedstawiono na rysunku.

Wdrożenie systemu kontroli prawidłowości danych liczbowych przekazywanych przez płatników składek dotyczy zarówno liczby poszkodowanych w wypadkach przy pracy, liczby chorób zawodowych i liczby ubezpieczonych pracujących w warunkach zagrożenia czynnikami mechanicznymi, jak i sumy podstaw wymiaru składek oraz liczby ubezpieczonych w przeliczeniu na pełnozatrudnionych. W związku z tym, wdrożenie proponowanego systemu kontroli tych danych, mogłoby zawierać nawiązanie przez ZUS odpowiedniej współpracy z Państwową Inspekcją Pracy (PIP) oraz Inspekcją Sanitarną (IS).

Kontrola prawidłowości dostarczanych przez płatników składek danych może zostać zapewniona w różny sposób, na przykład przez:

- wdrożenie w ZUS odpowiedniego systemu zapewniającego analizę danych znajdujących się w różnych bazach danych,
- kontrolę u płatników składek przeprowadzanej przez inspektorów ZUS,
- dostarczanie przez ZUS organom PIP

³⁾ Podstawą wymiaru składek dla pracowników fizycznych i umysłowych jest wynagrodzenie za pracę, objęte obowiązkiem ubezpieczenia, a dla osób prowadzących działalność na własny rachunek – dochód z pracy objęty obowiązkiem ubezpieczenia.

Schemat proponowanego systemu rejestracji i sprawozdawczości danych o przyczynach i skutkach zagrożeń zawodowych w Polsce

lub IS wykazu płatników składek (wraz z odpowiednimi danymi), wśród których stwierdzono rozbieżności między danymi wpływającymi na wysokość składki zawartymi w deklaracjach a podobnymi danymi pochodzącymi z innych źródeł informacji znajdujących się w ZUS.

System zapewniający analizę danych znajdujących się w różnych bazach danych w ZUS może być wykorzystywany do celów kontroli dzięki możliwości porównywania danych, zawartych w deklaracjach otrzymywanych od płatników składek a dotyczących liczby:

- poszkodowanych w wypadkach przy pracy z danymi dotyczącymi liczby wypłaconych z funduszu ubezpieczenia wypadkowego ZUS zasiłków chorobowych z tytułu wypadków przy pracy (pokrywanych, zgodnie z projektem ustawy wypadkowej, od pierwszego dnia absencji

przez fundusz ubezpieczenia wypadkowego),

- wypadków śmiertelnych z danymi dotyczącymi wypłaconych zasiłków pogrzebowych z tytułu tych zdarzeń,

- poszkodowanych w wypadkach ciężkich z danymi dotyczącymi liczby wniosków o przyznanie rent z tytułu wypadków przy pracy,

- chorób zawodowych stwierdzonych i nabytych u płatnika składek.

Kontrola przeprowadzana przez inspektorów ZUS u płatników składek może obejmować m.in.:

- porównanie zawartych w deklaracji danych dotyczących liczby poszkodowanych w wypadkach przy pracy i liczby chorób zawodowych z danymi zawartymi w rejestrze wypadków i chorób zawodowych,

- porównanie zawartych w deklaracji

danych dotyczących liczby ubezpieczonych pracujących w warunkach zagrożenia z analogicznymi danymi zawartymi w Sprawozdaniu GUS z zakresu warunków pracy o symbolu Z-10,

- sprawdzenie prawidłowości podania w deklaracji danych dotyczących liczby ubezpieczonych w przeliczeniu na pełnozatrudnionych (pełen etat),

- sprawdzenie prawidłowości podania w deklaracji danych dotyczących sumy podstaw wymiaru składek.

Dostarczanie przez ZUS organom PIP lub IS wykazu płatników składek (wraz z odpowiednimi danymi) może dotyczyć płatników:

- u których występuje różnica między podaną w deklaracji liczbą

- poszkodowanych w wypadkach przy pracy a liczbą wypłaconych zasiłków chorobowych z tytułu wypadków przy pracy,

- śmiertelnych wypadków przy pracy a liczbą wypłaconych zasiłków pogrzebowych z tytułu tych zdarzeń,

- poszkodowanych w wypadkach ciężkich a liczbą wniosków o przyznanie renty inwalidzkiej z tytułu tych zdarzeń;

- u których występują różnice dotyczące liczby chorób zawodowych stwierdzonych oraz nabytych u płatnika składek

- dla których ustalono znacznie zaniżony wskaźnik częstości pracowników zatrudnionych w warunkach zagrożenia w stosunku do przeciętnego wskaźnika dla działalności, do której zaliczono płatników składek.

Wydaje się, iż docelowo statystyka z zakresu warunków pracy i ich skutków mogłaby być prowadzona przez ZUS. Dysponowanie własnymi danymi statystycznymi ułatwiłoby bowiem realizację przyszłych ustawowych zadań ZUS z zakresu ubezpieczenia wypadkowego. Odpowiadałoby to ponadto rozwiązaniom stosowanym w krajach Unii Europejskiej, w których ubezpieczenie wypadkowe realizowane jest w ramach systemu ubezpieczeń społecznych⁴⁾ [5-9]. Instytucje ubezpieczeniowe realizujące w tych krajach (np. Niemcy, Francja, Włochy, Austria, Szwajcaria) zadania związane z ubezpieczeniem wypadkowym prowadzą także całościową statystykę z zakresu

⁴⁾ Dalsze prowadzenie statystyki z zakresu przyczyn i skutków zagrożeń zawodowych w dotychczasowym układzie byłoby celowe jedynie wówczas, gdyby ubezpieczenie wypadkowe miało być realizowane przez prywatne firmy ubezpieczeniowe.

przyczyn i okoliczności powstawania wypadków i chorób zawodowych. Proponuje się jednak, aby przejęcie przez ZUS całościowej statystyki dotyczącej warunków pracy, wypadków przy pracy oraz chorób zawodowych nastąpiło dopiero po kilku latach funkcjonowania proponowanego systemu statystyki dla potrzeb społecznego ubezpieczenia wypadkowego. Utrzymanie takiego przejściowego okresu, w którym dane statystyczne o przyczynach i skutkach zagrożeń zawodowych w Polsce byłyby zbierane zarówno według dotychczasowych, jak i proponowanych zasad powinno ułatwić ZUS realizację zadań związanych z wdrażaniem ubezpieczenia wypadkowego.

PIŚMIENNICTWO

- [1] *Ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych.* (Dz.U. z 1998 r. nr 137, poz. 887 z późniejszymi zmianami)
- [2] Rzepecki J.: *Model zróżnicowanej składki na społeczne ubezpieczenie wypadkowe.* Bezpieczeństwo Pracy 5, 2000
- [3] Rzepecki J.: *Składka ubezpieczeniowa jako ekonomiczny symulator poprawy warunków pracy.* Bezpieczeństwo Pracy 9, 1999
- [4] *Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 4 grudnia 1998 r. w sprawie określenia wzorów zgłoszeń do ubezpieczeń społecznych i ubezpieczenia zdrowotnego, imiennych raportów miesięcznych i imiennych raportów miesięcznych korygujących, zgłoszeń płatnika, deklaracji rozliczeniowych i deklaracji rozliczeniowych korygujących oraz innych dokumentów.* Dz.U. z 1998 r. nr 149, poz. 982
- [5] *Insurance against Occupational Risks: a Common Core with Variants.* Eurogip, European Forum, 1996
- [6] Butz M., Coenen W., Hoffmann B., Waldeck D.: *Arbeitsicherheit und Gesundheitsschutz: System und Statistik.* Hauptverband der gewerblichen Berufsgenossenschaften, Sankt Augustin 1994
- [7] Hoffmann B.: *Arbeitschutz und Unfallstatistik.* Hauptverband der gewerblichen Berufsgenossenschaften, Sankt Augustin 1991
- [8] *Recording and notification of occupational accidents and diseases. An ILO code of practice.* Geneva. International Labour Office 1996
- [9] Rothe G., Schulz U.: *Statistik in der berufsgenossenschaftlichen Praxis.* Sankt Augustin, Hauptverband der gewerblichen Berufsgenossenschaften 1991

Dr n. techn. Antoni Maria Zeyland

W dniu 26 czerwca br. zmarł Antoni Maria Zeyland wieloletni nauczyciel akademicki, ceniony za wysoki poziom przekazywanej młodym pokoleniom wiedzy. Kierował się zasadami etyki, a jego prace w zakresie ergonomii mają duże znaczenie praktyczne dla grona osób zajmujących się bezpieczeństwem i ochroną pracy.

Dr Antoni M. Zeyland urodził się 5 kwietnia 1941 roku w Poznaniu, w rodzinie inteligenckiej. Po uzyskaniu matury w 1955 r. podjął naukę w Wydziale Technologii Drewna Wyższej Szkoły Rolniczej w Poznaniu. W 1978 roku otrzymał tytuł doktora nauk technicznych, a od 1991 r. był Kierownikiem Katedry Higieny i Ochrony Pracy.

Zmarły pozostawił znaczny dorobek naukowy. Był autorem lub współautorem 98 publikacji naukowych, referatów i doniesień konferencyjnych, w tym 18 zaprezentowanych na forum międzynarodowym, ekspertyz i recenzji, maszynopisów prac naukowo-badawczych i naukowo-technicznych oraz redaktorem czasopism naukowych i materiałów konferencyjnych. Należy odnotować, wielokrotnie cytowaną w literaturze ergonomicznej, metodę oceny stopnia uciążliwości pracy za pomocą skali liczbowej tzw. „Skali Zeylanda”. Był autorem wielu prac z zakresu nauczania ergonomii, ochrony i bezpieczeństwa pracy.

Dr Antoni M. Zeyland był członkiem założycielem Polskiego Towarzystwa Ergonomicznego. Był człowiekiem bardzo aktywnym nie tylko we władzach akademickich, ale i poza uczelnią. Od 1992 r. pełnił funkcję prezesa Oddziału Poznańskiego Polskiego Towarzystwa Ergonomicznego, od 1999 r. był członkiem Komitetu Ergonomii przy Prezydium PAN oraz członkiem Komisji Wojewódzkiej ds. BHP w Rolnictwie Indywidualnym. Za całokształt swojej działalności wielokrotnie był nagradzany przez JM Rektora Akademii Rolniczej w Poznaniu, otrzymał Złoty Krzyż Zasługi (1990) i Medal im. prof. W.B. Jastrzębowskiemu za osiągnięcia w dziedzinie ergonomii (1989).

Wspominamy dr. Antoniego Zeylanda jako człowieka pełnego wrażliwości na problemy innych ludzi, człowieka o szerokich zainteresowaniach kulturą, sztuką i współczesną techniką oraz jej przemianami.

dr hab. Maria Konarska, Profesor Centralnego Instytutu Ochrony Pracy

